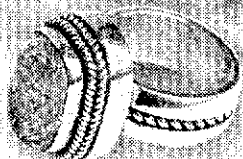

ابوالفتوح رازی مشهور ناشناخته

آن گاه که نخستین آیات آسمانی قرآن بر قلب مبارک پیامبر اسلام (ص) فرود آمد، و آن حضرت برای مردم بازخواند، مخاطبان آن گرانمایه، مردمان بدوی مکه بودند و محور اصلی آیات قرآن را توحید، معاد و مسائلی از این است تشکیل می داد.

مردمان حجاز، به روشنی و وضوح مفهوم پیام الهی را در می یافتند و همگان به گوش جان می نیوشیدند و اگر پرسشی برایشان مطرح می گشت، پیامبر (ص) آن را باز می گفت و بیان می فرمود.

با گذشت زمان و گسترش اسلام و نفوذ قرآن به آن سوی مرزهای حجاز، پرسش ها و شرایط جدیدی پدید آمد که گاه برای همگان، فهم قرآن بدون راهنمایی و شناخت برخی الفاظ و قواعد میسر نبود.

از این روی گاه بازگوکنندگان آیات الهی، به بیان آنها می پرداختند و گاه از پیامبر اکرم (ص) پرسش می کردند و آیات را توضیح می دادند. علی (ع)، ابن عباس و... از اولین بازگو کنندگان محتوای وحی و تبیین کنندگان آیات الهی بودند.

اندک اندک سخن از تفسیر و تأویل آیات به میان آمد و اینکه محکم کدام است و متشابه کدام؟ تفسیر وظیفه کیست و تأویل آیات توسط چه کسانی باید انجام شود؟ تفسیر به رأی چیست و جایگاه آن کجاست؟ و دهها مسئله دیگر.

تاریخ تفسیر نشان دهنده آن است که تأمل و ژرف اندیشی در آیات، از سیر تکاملی ویژه ای برخوردار بوده است. زیرا در سال های نخستین نزول کتاب آسمانی، به دلایل مختلف

همت مسلمانان بیشتر متوجه فراگیری آیات قرآن و حفظ و بخاطر سپردن واژه‌ها و آیات و فهم ظاهری آنها بوده است و کمتر به ابعاد دیگر توجه داشتند و بسیار به ندرت، به کندوکاو در مفهوم و محتوای پیام آیات و درنگ در معارف آن می‌پرداختند. از این رو کاتبان، قاریان و حافظان کلام الهی جایگاه خاصی داشتند و هر کدام به لحاظ برخورداری از یکی از این جنبه‌ها به آن نام شهره بودند. علاوه بر این تأکیدات نبی مکرم اسلام (ص) نیز بر اهتمام مسلمانان در قرائت و حفظ قرآن کریم می‌افزود.

بعدها که سخن از تفسیر و تأویل به میان آمد، برای حل و گره‌گشایی از محتوای آیات الهی به راسخان در علم و در رأس آنان اهل بیت پیامبر (ع) مراجعه می‌کردند، و نگاشته‌ای به صورت مدون وجود نداشت که با عنوان «تفسیر قرآن» مشهور باشد و آنچه بعدها گردآوری و مدون گشته، سخنان پراکنده‌ای بوده که در تفسیر و تبیین آیات بیان شده است.

از آن تاریخ که تفسیر قرآن کریم به صورت مدون در آمد، تفاسیر متعددی از عالمان و مفسران نگاشته و عرضه شد، تا اینکه در قرن ششم هجری، دریادلی از سلسله عالمان، فقیهان، متکلمان، ادیبان و سخنوران که اجدادش از حجاز به این دیار کوچ کرده بودند، ظهور کرد و به اندیشه همگانی ساختن معارف آفتابگون قرآن برخاست.

همو (ابوالفتوح رازی «رحمة الله علیه») در این باره آورده است:

چون جماعتی از دوستان و بزرگان از امثال و اهل علم و تدین اقتراح کردند که در این باب جمعی باید کردن؛ چه اصحاب ما را تفسیری نیست مشتمل بر این انواع، واجب دیدم اجابت کردن ایشان و وعده دادن به دو تفسیر: یکی به پارسی و یکی به تازی؛ جز که پارسی مقدم شد بر تازی، برای آن که طالبان آن بیشتر بودند و فایده هر کس بدو عام‌تر.^۱

گر چه مرحوم ابوالفتوح (ره) تنها به نگارش تفسیر فارسی موفق شد، و ظاهراً نتوانست تفسیر عربی را به انجام برساند، لکن همین تفسیر نیز از جایگاهی بس ارجمند و والا برخوردار است، تا آنجا که برخی آن را از بهترین تفاسیر برشمرده‌اند. چنانکه علامه قاضی نور الله شوشتری در این باره می‌گوید:

این تفسیر از بهترین تفاسیر و ناشی از قریحه و استعداد سرشار این شیخ بزرگوار

است و در روانی الفاظ و سلامت و ظرافت اسلوب، و دقت در گزینش عبارات و

معانی، در بین کتب تفسیر، بی نظیر است.^۲

این تفسیر عظیم آنچنان جایگاهی یافت که امام فخر رازی با تمام توانایی علمی، این تفسیر را سرلوحه کار خود قرار می دهد، چنانکه علامه شوشتری می فرماید:

امام فخر رازی هم، تفسیر کبیر خود را بر اساس همین تفسیر نهاده و اصل مطالب و جان کلام را از آن گرفته و تشکیکات خود را بر آن افزوده، ولی اصل همان است که مفسر بزرگوار ابوالفتوح انجام داده است.^۳

مناسب است سخن علامه میرزا ابوالحسن شعرانی (ره) را که خود اهل این فن و سخن شناس است، در زمینه جایگاه این تفسیر یاد آور شویم که فرمود:

تفسیر ابوالفتوح - علیه الرحمه - از جهت فصاحت لفظ و لطف عبارت بر همه تفاسیر فارسی شیعه رجحان دارد؛ با این که مؤلف اصلاً از نژاد عرب است، چون خاندان او سالیان دراز در بلاد عجم زیسته و خود او در ادب زبان فارسی از نظم و نثر، تبخیر کامل داشت، کتاب او از بزرگ ترین نمونه های نثر فصیح فارسی است و آن لطف تعبیر و عذوبت بیان که در آن است، در تفاسیر دیگر نیست.^۴

به هر حال درباره این تفسیر و ابعاد مختلف آن سخن بسیار است، تا آنجا که یکی از انگیزه های اصلی برگزاری کنگره بزرگداشت ابوالفتوح را تشکیل می دهد. در این باره می توان به آثار و منشورات نگاشته شده درباره ابوالفتوح و تفسیر وی مراجعه کرد که تا کنون دهها کتاب، مقاله، پایان نامه و تحقیق در این زمینه فراهم آمده است و مجموعاً در کنگره عرضه خواهد شد.

از آنجا که فصلنامه بینات - ویژه پژوهش های قرآنی - تا کنون توانسته است به مناسبت های گوناگون و یا درباره شخصیت های بزرگ قرآنی، ویژه نامه هایی را منتشر نماید، دعوت دست اندرکاران کنگره بزرگداشت ابوالفتوح رازی را اجابت کرده، و در مدت کمی توانسته است این ویژه نامه را تهیه و تقدیم نماید.

امید است مورد توجه علاقه مندان به معارف قرآنی، به ویژه دوستداران ادب فارسی قرار گیرد، و گامی هرچند کوچک در معرفی این تفسیر و مفسر ارجمند آن باشد.

در این ویژه نامه؛ در حد توان به مسائلی چند پرداخته شده، از جمله: زندگی ابوالفتوح و عصر وی، مباحث علوم قرآنی، آیات الاحکام، اسباب النزول، خصوصیات تفسیر ابوالفتوح اعم از زبان، روش، منهج و ویژگی های آن، معرفی حواشی مرحوم شعرانی در کتابی با عنوان «نور علی نور» و نیز پای سخن دبیر علمی کنگره جناب آقای مهریزی درباره فعالیت ها و انتظارات کنگره بزرگداشت ابوالفتوح و نیز مصححان سخت کوش و پرتلاش این تفسیر آقایان یاحقی و ناصح و نیز محقق ارجمند جناب آقای ایازی نشسته ایم. و در خاتمه تمامی منشورات کنگره به اجمال معرفی شده، که تلاش دست اندرکاران آن ستودنی و شایسته تقدیر است، چرا که در این مجموعه علاوه بر تحقیق و تصحیح برخی کتب پیشینان، به تهیه منشورات جدید و ابتکاری اقدام نموده اند، که در معرفی این تفسیر و شخصیت ابوالفتوح رازی - که گرچه نام او مشهور است و لکن در بسیاری از مجامع و از جهات مختلفی ناشناخته مانده است - مؤثر خواهد بود. و ابعادی از زندگی و تفسیر او را روشن می نماید.

در باره این تفسیر و مفسر آن راه های طی نشده دیگری باقی مانده و جا دارد به آنها پرداخته شود، چنانکه در گفت و گوی بینات با دبیر علمی کنگره به آنها اشارت رفته و از محققان ارجمند خواسته شده که در فرصت های دیگری به آنها بپردازند.

سردبیر

۱. تفسیر ابوالفتوح رازی، تصحیح ابوالحسن شعرانی، ۱/۱ مقدمه.

۲. مجالس المؤمنین، قاضی نور الله شوشتری، ۱/۴۹۰.

۳. همان.

۴. تفسیر ابوالفتوح رازی، ۱/۲۳ مقدمه.